

Menteşe'de Ayân Mücadelesi: Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın Katledilmesi ve Terekesi [1757]

Landed Proprietor Struggle in Menteşe: The Killing and Inheritance of Landed Proprietor Hasan Agha [1757]

Bekir Gökpinar*

MAKALE BİLGİSİ

ARTICLE INFO

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

* Bandırma Onyedil Eylül
Üniversitesi
bgokpinar@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1017-6037

Başvuru / Submitted:
16 Ağustos 2023

Kabul / Accepted:
12 Ekim 2023

DOI: 10.21021/osmed.1344374

Atıf/Citation:

Gökpinar, B. "Menteşe'de Ayân Mücadelesi: Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın Katledilmesi ve Terekesi [1757]", *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 19 (2023): 159-175.

Benzerlik / Similarity: %14

Öz

Bir şehrin önde gelen insanlarından olan ayânlar XVI. yüzyılın sonlarına doğru tımarlı sipahinin ihmali ile toprakların iltizama verilmesiyle birlikte mültezim olarak ayanların ön plana çıkmasına zemin hazırlamıştır. Kapıkulu askerinin Anadolu'ya yayılması ve ekonomik olarak güçlenerek kendilerine katılmaları, celali isyanları, mali durumun bozulması ve toplumsal olayların artması ayânların idari ve askeri yetkilere de sahip buldukları bölgelerin kuvvetli temsilcisi haline gelmişlerdir. XVIII. yüzyılda devletin taşradaki gücünün azalması ve bir ayân ailesinin bölgelerinde devamlı yöneticilik yapması hanedan hüviyetini taşıyan büyük ailelerin ortaya çıkmasında önemli rol oynamıştır.

Tavas kazası ayânı Hasan Ağa XVIII. yüzyılın ortalarında görev yapmış ve bu arada Menteşe mütesellimliği görevini de ifa etmiştir. Bu sırada Menteşe yöresinde eşkıyaya karşı asayişli korumakla da görevlendirilmiştir. Ancak Menteşe mütesellimliği sırasında Köyceğiz civarında meşhur ayan ailelerinden Çavuşzadelerle karşı karşıya gelmiş ve karşılıklı mücadeleye girişmişlerdir. Tavas ayânı ve Menteşe mütesellimi Hasan Ağa, bir gece evine baskın yapan eşkıya tarafından katledilmiştir. Devlet bir taraftan Hasan Ağa'yı katledenleri yakalamaya çalışırken diğertaraftan terekesinin sayımı gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada Tavas ayânı Hasan Ağa'nın eşkıya ve Çavuşzadelerle mücadelesi, katledilmesi, terekesinin tespit ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Kaynak olarak Osmanlı Arşiv belgeleri ve döneme ait bazı çalışmalardan yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tavas Ayânı Hasan Ağa, Hasan Çavuşzade Ahmed, Menteşe, eşkıya, tereke.

Abstract

Ayans, who were one of the prominent characters of a city, Towards the end of the XVI. century, with the abandonment of the tımarlı sipahi (timariots) and the granting of iltizam to the land, he paved the way for the notables to establish themselves as tax collectors. The spread of Kapıkulu soldiers in Anatolia and their emancipation and economic accession, the Celali revolts, the deterioration of the financial situation and the multiplication of social events became the strong representatives of the regions where the notables had administrative and military powers. In the XVIIIth century, The decline of state power in the provinces and the permanent administration of a notable family in their regions played an important role in the emergence of large families with dynastic identity.

Hasan Ağa, a notable of Tavas county, served in the middle of the XVIIIth century and in the meantime he also served as a Menteşe trustee. During this time, he was also in charge of protecting public order from bandits in the Menteşe region. However, during his tenure in Menteşe, he encountered with Çavuşzades, one of the famous notable families, in the vicinity of Köyceğiz and engaged in struggle. Hasan Ağa, Ayan of Tavas and trustee of Menteşe, was murdered by the bandit who broke into his house one night. While the state tried to catch those who killed Hasan Ağa, on the other hand, the property of him was numbered. The fight, murder, determination and evaluation of the legacy of Hasan Ağa, the remarkable Tavas, with bandits and sergeants will be done in this paper. Documents from the Ottoman archives and some studies of the time will be used as a source.

Keywords: Ayan of Tavas Hasan Ağa, Hasan Çavuşzade Ahmed, Menteşe, bandits, Estate (Tereke).

Giriş

Ayânların ortaya çıkışı XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun klasik toprak ve askerî düzeninin değişmeye ya da bozulmaya başlamasına paralel geliştiği genel olarak kabul gören bir durumdur. Fetihlerin durması, uzun savaşlar, artan bürokrasi, tımar sisteminin giderek çökmesi, paralı asker sayısındaki artış ve devletin nakit paraya olan ihtiyacı gibi hususlar iltizam sisteminin giderek yaygınlaşmasına sebep olmuştur. Özellikle tımar topraklarının köylerde ikamet eden sipahiler yerine kentlerde ve İstanbul'da oturan "ekâbir" in eline geçmeye başlaması iltizam sistemine dönüşümü hızlandırmıştır. Açıkçası malî problem içinde yaşayan devlet için geçici çözüm olmakla birlikte pratikte ihtiyacını karşıladığı için bu sistemden başka çare de pek gözükmüyordu.¹ Her şeye rağmen devletin içinde bulunduğu malî durum XVII. yüzyıldan itibaren taşrada sözü edilen "ekâbir" lerin değişen ekonomik koşulların getirdiği şartlarla birlikte yavaş yavaş büyük çiftliklerin sahibi olmaya başladığı bir süreci de beraberinde getirmiştir. Büyük çiftliklerin doğuşu reaya topraklarının bölgelerin önde gelenleri olan "âyân" denilen kimselerin eline geçmesi yanında has toprağı kabilinden sayılan piyade ve müselleme çiftliklerinin de zamanla zengin kimselere verilmesine yol açmış ve bu durum irili ufaklı birçok ayân ailelerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.²

Devletin nakit ihtiyacı II. Viyana ile başlayan savaş yıllarında geçmiş yıllara oranla hayli artmış, çözüm olarak da idarî, askerî ve malî alanlarda bir takım yenilikler ve düzenlemeler husûle getirme ihtiyacı hissetmiştir. 1695 yılında malî duruma çözüm olarak mukataa toprakların malikâne olarak verilmeye başlaması ve bunların taşrada çoğunlukla ayânların eline geçmesi bu sınıfın iyice zenginleşmesine yol açmıştır. Bu durum Osmanlı-İran(1722-1746) ve Osmanlı-Rusya(1736-1739) savaşlarında da artarak devam etmiş, ayânlar artık devlet otoritesi karşısında bir varlık ya da güç olarak meydana çıktıkları gibi bazı ayân aileleri devletin bazı dahilî meselelerinde hükümete karşı halk üzerinde nüfuz ve etkisini iyice hissettirmeye başlamıştır. Böylelikle ayânlar para ve nüfuzlarından istifade ederek sancak ve kazalarda mütesellim ve voyvodaların görevlerini uhdelerine almaya ya da ele geçirmeye başlamışlardır. Bu durum daha da ileri giderek içlerinden bazı liyakat ve dirayet sahibi olanlar nüfuz sahalarını arttırarak bu görevi babadan oğula intikal eden bir memuriyet haline getirmeyi başarmışlardır.³

Nihayet XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı yönetiminin taşradaki gücünün giderek azalması ve her bir ayân ailesinin kendi bölgelerinde devamlı olarak yönetici olması sonucunda hanedan hüviyeti taşıyan büyük aileler ortaya çıkmış oldu. Bu tarihten itibaren ayânlar şehir ve kasabalarda malları tedarik etmek, erzak ve hammadde fiyatlarını tayin etmek, kamu binalarının bakım ve onarımını yapmak, eşkiyayı takip etmek ve cezalandırmak, orduya asker ve mühimmat sağlamak, İstanbul'un erzağını temin etmek, gemi yapmak vb. çok geniş yetki ve görevleri ifa etmeye başladılar. Bunları yaparken de kendi menfaatlerini ön planda tutmayı tercih etmişlerdi.⁴ Anadolu'da genel olarak bütün sancak ve kazaların yanında kasabalar bile artık ayân aileleri tarafından idare edilmekteydi. Anadolu'da ayân olabilmek için kimi zaman zor kullanıldığı,

¹ Halil İncelik, *Devlet-i Aliyye-I*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 322-324.

² Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Ayânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa", *Bellekten*, 65/241(2001), 194-196.

³ Mücteba İlgürel, "Balıkesir'de Âyânlık Mücadelesi", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3(1972), 64-65.

⁴ Mert, Özcan, "Ayân", TDV İslam Ansiklopedisi, IV, (İstanbul, 1991), 196.

tartışma ve mücadelelerin yaşandığı bilinmekle birlikte halkın desteğinin alınması her zaman önemliydi. Her sancak ve kazada birden fazla ayân olması da mümkün değildi.⁵

Osmanlı tarihinde ayânların gerek kendi aralarında ve gerek devletle olan mücadeleleri sık görülen hadiselerdendir. Bunlar vilayetlerde iyice servet sahibi olduktan sonra bir kısmı resmî ayânlığı elde edip çok büyük hanedanlıklar haline gelmişlerdir. Bunların devletle mücadelesi ekseriyetle halka zulm yapmaları veya yolsuzluk durumunda görevden alınmaları sonucu görülürdü. Ayânlık büyük servetler kazandırdığı için kimi zaman birbirleri ile olan mücadeleleri, anlaşmazlıkları ve rekabetleri bazen ölümle sonuçlanabiliyordu. Devlet her iki durumda da asayiş ve emniyeti bozan, zulm eden, itaat etmeyen ayânları cezalandırma yoluna giderdi. Ceza olarak görevden alınır veya ortadan kaldırılanlar da olurdu. Ancak bunların bazıları zorbalık, zulüm ve eşkıyalığa başvurur, devleti uzun süre meşgul ederlerdi. Çünkü buldukları mahalde büyük hanedanlık kuran ve güçlü ilişkileri olan ayânı ortadan kaldırmak da hayli zordu.⁶

Çalışmamızın konusu olan Tavas kazası ayânı Hasan Ağa'nın devletle ve Muğla tarafında başka bir ayân ailesi olan Çavuşzâdelerle münasebetleri, 1757 yılında eşkıya tarafından evinde katledilmesi ve terekesinin devlet tarafından sayım ve tespit süreci de yüzyıllardır gelişen durumun bir halkasını teşkil etmektedir. Hasan Ağa, Tavas kazası ayânı olmakla birlikte aynı anda Menteşe sancağının da mütesellimi olması hasebiyle ve orada öteden beri güçlü bir ayân ailesi olan Çavuşzâdelerle mücadelesi de burada kısmen izah edilecektir. Yine Hasan Ağa'nın öldürülmesi ile birlikte İstanbul'dan gönderilen bir fermanla terekesinin tespiti, borçları ve alacaklarının hesaplanması istenmiştir. Osmanlı Arşivinde mevcut olan Hasan Ağa'nın terekesinin tasnifiyle birlikte değerlendirmesi yapılacak olup, böylelikle Ağa'nın serveti ve hayat tarzı ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır.

1.Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın Çavuşzâde Ahmed ile Mücadelesi ve Katledilmesi

Konumuza geçmeden önce Tavas kazasının Osmanlı idari teşkilatında yeri hakkında kısaca bilgi vermek gerekmektedir. Tavas, Yıldırım Bayezid döneminde ilk defa Osmanlılar tarafından zabtedilmekle birlikte kesin olarak 1424 yılında fethedilmiş ve XIX. yüzyıl sonuna kadar Menteşe sancağına bağlı bir kaza olarak kalmıştır.⁷ Nitekim Osmanlı arşivinde mevcut tahrir defterlerinde XVI. yüzyılın ilk yarısında Menteşe sancağına bağlı kazalar Peçin, Balat, Bozöyük, Çine, İsravalos, Köyceğiz, Mazun, Mekri(Fethiye), Milas, Muğla, Pınaz, Tavas olarak zikredilmektedir.⁸ XVII. yüzyılda Katip Çelebi'nin verdiği bilgilere göre İsravalos hariç Menteşe sancağının kazalarında bir değişiklik bulunmamakla birlikte yüzyıl içinde bunlara Eskihisar, Gereme, Gökabad, Şahim, Döğer, Talama, Sobuca, Dadya, Ula ve Tarahya gibi yeni kazaların da ilave edildiği görülmektedir. Menteşe sancağının sınırları bir takım idarî düzenlemeler sebebiyle dönemlere göre değişikliğe uğramakla birlikte, XVII. yüzyılda muhassıllar, XVIII. yüzyılda mütesellimler ve XIX. yüzyılda mutasarrıflar tarafından yönetilmiştir.⁹

⁵ Özkaya, Yücel, "XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu'da Ayânlık İddiaları", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXIV/3-4(1966), 196-197.

⁶ Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Ayânlık*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 237-240.

⁷ Paul Wittek, *Menteşe Beyliği, 13-15.inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. O.Ş.Gökyay(Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1944), 170; Mübahat Kütükoğlu, *XIX.Asır Ortalarında Tavas Kazası*, (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2007), 11.

⁸ *Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri(1530-1556)*, Haz. Ahmet Özkılınç vd., (Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013), 11.

⁹ Zekai Mete, "Menteşe", TDV İslam Ansiklopedisi, XXIX (Ankara, 2004), 152.

Ünlü seyyahlar İbni Batuta ve Evliya Çelebi Tavas'a da uğramış, burası hakkında seyahatnamelerinde bilgi vermişlerdir. Özellikle Evliya Çelebi'nin Tavas kazasının bir kalesi olduğundan söz etmesi ve hatta kale hakkında yer yer tafsilata girmiş olması ilginçtir. Evliya Çelebi'ye göre Tavas ovasının güneyinde mevcut kale 3.000 adım uzunlukta olup, demir kapısı ve bu kapı önünde Celali isyanlarına tedbir olarak büyük bir hendek olduğunu yazmaktadır. Tavas'ın eski adı Yârângüme olup merkezinin ise önce Kale Tavas, sonra ise bugün geniş ovasında yer alan köylerden Tilkili ve Hırka'ya taşındığı anlaşılmaktadır.¹⁰ Coğrafi olarak da büyük kısmı dağlık olmakla birlikte Tavas, Barza, Kızılca, Aydoğdu ve Eskere ovalarının olması önemlidir. XV. yüzyılda Tavas kazasına bağlı 47 tımar köyü, 12 cemaat yerleşmesi ve iki mukataa köyü mevcut idi. Ancak bunların bazılarında nüfus çok az olmakla birlikte en kalabalık yer Tavas kasabası idi ve nüfusu XVI. yüzyılda 13.000-16.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir. 1676 yılında yapılan avarız sayımına göre Tavas nüfusu yarı yarıya azalmış, meskun köy sayısı da 47'den 35'e düşmüştür.¹¹

XVIII. yüzyılda bütün sancak ve kazalarda olduğu gibi Menteşe sancağına bağlı Tavas kazası da bir ayân tarafından idare edilmekteydi. Hasan Ağa, Tavas ayânı olmakla birlikte Menteşe mütesellimliğini de deruhte etmekteydi. Mütesellim, beylerbeyi ve sancakbeyi sefere gittiğinde veya görev bölgelerine gitmediklerinde onların yerlerine bakan ve vergileri toplayan görevlilerdi. XVI. yüzyıldan Tanzimat dönemine kadar Osmanlı taşra yönetiminde yaygın olarak varlığını sürdürmüş ve ayânların sivrilmesinde önemli bir basamak oluşturmuştur.¹² XVII. yüzyıl başından itibaren Osmanlı'da eski düzenin değişmesi, ayânların güçlenmesi, bazı sancakların sürekli arpalık olarak verilmesi, muhafaza şartıyla tevcih edilen sancak ve eyaletlere beylerbeyi ve sancakbeylerinin yerlerine mütesellim tayin etmeleri, görev sürelerinin sık değişmesinden dolayı yerlerine gitmemelerinden vb. sebeplerden dolayı mütesellimlik yaygınlaşmıştır.¹³

XVIII. yüzyıl ortalarında Tavas ayânı olan Seyyid Hasan Ağa'nın hayatı ve görev süresi ile ilgili herhangi bir bilgi en azından şimdilik bulunmamaktadır. Ancak Hasan Ağa ile ilgili kısıtlı bilgileri, onun ayânlığı esnasında Menteşe yöresinde eşkıya tedibi ile görevlendirilmesi, yine Menteşe mütesellimi ve meşhur ayân ailelerinden Çavuşzâde Hacı Ahmed ile olan mücadelesi ve nihayet katledilmesi üzerine terekesinin tahriri sürecindeki yazışmalardan öğrenebiliyoruz. Hasan Ağa ile ilgili tespit edebildiğimiz ilk belge Çine kazası ahalisinden olup Menteşe yöresinde eşkıyalık yapan Veli Efendi oğlu Mustafa'nın yakalanması ile ilgilidir. Menteşe ve Sığla sancakları mütesellimleri ve ayânları yanında Milas ayânı Mehmed Efendi, Aydın Muhassılı Vezir Yeğen Ali Paşa'ya ve Tavas ayânı Hasan Ağa'ya Evâhir Ş.1169(Mayıs 1756)'da bir ferman gönderilmiştir. Söz konusu fermanda bölgede eşkıyalık yapan ancak iltimas gösterildiği için bir türlü ele geçirilemeyen Veli Efendi oğlu Mustafa'nın diri veya ölü olarak yakalanması ve başının kesilip İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir.¹⁴

¹⁰ Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadî Yapısı*, (İstanbul: Tavas Köy ve Belediyelere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 2002), 8-12.

¹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *XIX. Asır Ortalarında Tavas Kazası*, (İstanbul: Milenyum Yayınları, 2007), 11-15.

¹² Yücel Özkaya, "Mütesellim", TDV İslam Ansiklopedisi, XXXII (İstanbul, 2006), 203; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 639.

¹³ Fatma Şimşek, *Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu(XVIII.Yüzyıl)*, (Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010), 38-39.

¹⁴ "Sığla ve Menteşe sancakları mütesellimlerine ve ayânlarına ve Milas ayânı Mehmed Efendi ve Tavas ayânı Hasan nâm kimesnelere hitâben ...", MD.158, s.158-159, (Evâhir Ş.1169/Mayıs 1756); Yeğen Ali Paşa'nın Rumeli valisi iken ilki 1752'de, ikinci defa ise Anadolu valiliğinden 12 Aralık 1755(8 Safer 1169)'de Aydın muhassıllığına tayin

Bundan sonra ise Tavas ayânı Hasan Ağa ile Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed'in mücadelesinin başladığını görmekteyiz. XVIII. yüzyılın ortalarına doğru Menteşe yöresinde Hasan Çavuş ve oğulları bölgede “Çavuşzâdeler” olarak anılmış ve yerel bir güç olarak muhtelif faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu aile üyeleri devlet nezdinde asi, zorba ve eşkıya olarak tanımlayarak kimi zaman yakalama emirleri çıkarırken kimi durumlarda affederek kendilerinden yararlanma yoluna gitmiş ve farklı görevler vermiştir. Nitekim Hasan Çavuşzâdelerden Hacı Ahmed Ağa, kesin olmamakla birlikte 1747-1760 ve sonraki yıllarda birkaç defa Menteşe mütesellimliği yapmış, iç ve dış olaylarda önemli rol almış, bir ara Mısır'a sürgün edilmiş ve Mısır'dan döndükten sonra Menteşe ve civarında devleti hayli meşgul etmiştir.¹⁵ Mayıs 1757'de Küçük Ayşe Sultan Kethüdası Hasan, Abdullah Paşazâde Abdurrahman, Said, Abdullah Paşazade Şakir Feyzullah adlı kişilerin gönderdikleri arzualde Menteşe sancağı sakinlerinden Hasan Çavuşzâde Ahmed'in birkaç yıldır ahaliden bazılarını haksız yere katlettiği ve bazılarını zulm ettiğini bildirmeleri bu durumu teyit etmektedir. Çavuşzâde Ahmed'in yaptığı zulümleri ve haksız uygulamaları da tedbir alınması amacıyla sancakta bulunan kadı ve naiblere bildirdiklerini ifade etmişlerdir. Bunlara ilave olarak Çavuşzâde Ahmed'in 1756 ve 1757 yılı içinde Menteşe sancağına tayin olunan mütesellimlerin mallarını yağmalayıp adamlarını katlettiğini de belirtilmişlerdir. Öyle anlaşılıyor ki devlet bu işi çözmek için ardı ardına ayânlar tayin etmiştir. Bu defa da Menteşe mütesellimi olarak Es-Seyyid Hasan'ın tayin olduğu ve başta Aydın muhassılı Vezir Mehmed Paşa ve Menteşe sancağındaki kadıların bu fesat ve şekaveti önlemeleri ve gereken cezayı tertip etmeleri hususunda hüküm gönderilmiştir.¹⁶

Devletin ahaliye yaptığı zulm sebebiyle ceza vermek için uğraştığı Hasan Çavuşzâde Ahmed 1757 yılı ortalarında bu defa Menteşe mütesellimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Önceki Menteşe mütesellimi Tavaslı Hasan Ağa ile olan kanlı mücadelesinin Aydın muhassılı Vezir Çelik Mehmed'in¹⁷ ikili arasında sulh sağlanması konusunda gayret sarf etmesi istenmiştir. Gerçi Hasan Çavuşzâde Hacı Ahmed, Menteşe mütesellimliği sırasında yaptığı haksız ve illegal uygulamalar sebebiyle çok fazla bu görevde kalamadığı anlaşılmaktadır. Aydın muhassılı Çelik Mehmed'in gönderdiği ilâma göre Çavuşzâde Ahmed'in mütesellimliği sırasında ahaliden vergiyi üç kat fazla alarak bunu cebren tahsil ettiği, ahalinin 300-500 kuruşlarını ayrıca tedricen aldığı, tarla ve çiftliklerini yağmalayıp kimine el koyduğu bildirilmiştir. Hatta bunlarla iktifa etmeyerek 1755

olunmuştur. Tanju Demir-Bülent Çelik, “Osmanlı İdarî-Malî Teşkilatında(XVII.-XVIII.Yüzyıllar) Muhassıllık Kurumu ve Muhassıl Defterdarlar”, *Osmanlı Devlet Teşkilatının Kadim Bir Kurumu:Defterdarlık*, Ed.: S.Faruk Göncüoğlu, (İstanbul:İstanbul Defterdarlığı, 2016), 134-135; Ancak 16 Numaralı Tahvil Defterinde Yeğen Mehmed Paşa'nın 27 Aralık 1756(4 R.1170) tarihinde ikinci defa Aydın muhassılı olarak tayin edildiği kayıtlıdır. *XVIII.Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi, Merkez ve Taşra Yöneticileri, 1756-1792*, Haz. Abdullah Sivridağ vd., (İstanbul:Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019), 150.

¹⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bircan Kaymakçı, *Menteşe Sancağı'nın Taşralı Yöneticileri:Âyân Aileleri Çavuşzâdeler-Milashzâdeler*, (Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2010), 15-31.

¹⁶ “geçen senede ve bu sene-i mübârekede bâ-fermân-ı alî ta'yîn olunan mütesellimin malını gâret ve adamlarını katil ile bunun emsâli zulm ve fesâdının nihâyeti olmamağla bu def'a livâ-i mezbûre müceddeden mütesellim nasb olunan Es-Seyyid Hasan zîde kadruhü...”, MD.159/150 (Evâsıt Ş. 1170/Mayıs 1757).

¹⁷ Çelik Mehmed, Polad Paşa'nın oğlu olup, 1744'ten itibaren birçok yerde valilik yapmış ve en son üçüncü defa Adana valiliğine atandığı sırada 1765 yılında Konya'da vefat etmiştir. Bayram Ürekli-Alpay Bizbirlik, “Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa'nın Terekesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/1(Kasım 1994), 175; Çelik Mehmed Paşa, 1738 yılında babası Polad Ahmed Paşa'nın ölümü üzerine “mirimiranlık” rtütbesi ile Aydın, Saruhan ve Menteşe sancakları muhassılı olarak tayin edilmiştir. Bundan sonra Çelik Mehmed'in 1750-1752, 1754-1755, 1756-1759 yıllarında da Aydın muhassılı olarak tayin edildiğini görüyoruz. Demir-Çelik, “Osmanlı İdarî-Malî Teşkilatında(XVII.-XVIII.Yüzyıllar) Muhassıllık Kurumu...”, 131,134-135.

yılında Mentеше Mütesellimi olan Seyyid Abdülkerim'in mal ve eşyasını zorla el koymuş, mütesellimlik belgesini de altı ay kadar elinden almıştır. Hakeza 1756 yılında da mütesellim tayin olunan Hüseyin Bey'i sarayında basarak 6 adamını öldürüp eşya ve mallarını yağmalamıştır. Nihayet 1757 yılına gelindiğinde Mentеше mütesellimi olan Tavaslı Hasan Ağa'nın vergi memurlarının topladığı malları gasp edip yanında bulunan 400 kadar adamıyla Muğla yakınlarında Karabağlar'da savaşa girişmiş, mütesellimin adamlarından ve mütegalibeden 200 kadar adamı öldürtüp ve 100 bin kuruştan fazla mal ve eşyasını gaspetmiştir. Öte yandan bu durumla ilgili olarak Germe, Yerkesiği, Tavas, Ula ve Muğla kazası naiblerinin ilamı, Muğla kazası adamlarının mahzarı ve Mentеше kazası adamlarının arzuhalleri gelmiştir. Bunlara göre ise Tavaslı Hasan'ın kötü, Çavuşzâde Ahmed'in iyi halinden bahisle halen mütesellim olan Tavaslı Hasan'ın mütegalibeden Veli Efendi oğlu ile taarruz ederek 3 binden fazla piyade ve süvari ile ahaliye zulm ettikleri, Hasan Çavuş oğlunun da çiftliklerini ve evlerini basarak eşya ve mahsullerini zapt ettikleri bildirilmiştir. Gelen yazılar dikkate alındığında her iki tarafın kavga ve mücadelelerinin şahsî(nefsî) olduğundan şüphe bulunmadığı, yazıların birbirine zıt olmasından dolayı gerçeği yansıtmayabileceği, taraflardan hangisinin itibar edilmesi gerektiği ile ilgili araştırma yapılması ve keyfiyetin yeniden bildirilmesi mahallî idarecilerden istenmiştir.¹⁸

Konuyla ilgili Aydın muhassılı Çelik Mehmed Paşa'ya birbirine zıt kağıtlardan dolayı her iki tarafın suç nispetinin “*mevsûku'l-kalem ve mu'temed*” kimselerden araştırılarak raporun İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir. Bu emir gereğince Çelik Mehmed, Tavaslı Hasan Ağa ile Çavuşzâde Ahmed'in mücadelesi hakkında gerekli tahkikatı yaparak mutemet kimselerden olayın hakikatini araştırarak İstanbul'a tafsilatlı bir rapor göndermiştir. Söz konusu rapora göre halen Mentеше mütesellimi olan Çavuşzâde Ahmed'in ahaliye zulmü ve kötü hareketleri Hasan Ağa'dan daha fazla olduğu dikkat çekilmiştir. Bu durum “*senin ibâdullâha gadr ve zulmün ve sû-i hareketin Tavaslı'dan bir kaç kat ziyâde şen'i ve akbah olduğu mefhûm kâ'imede ma'lûm olup ...*” şeklinde kendisine karşı açıkça ifade edilmiştir. Bunların karşılığı olarak aslında ceza verilmesi icap ederken etrafında bulunan adamları dağıtıp eski vatani olan Köyceğiz'e giderek orada ikamet şartıyla suçlarının affedileceği, aksi takdirde gereken cezanın verileceği belirtilmiştir.¹⁹ Aynı tarihte Tavaslı Hasan Ağa'nın da Mentеше mütesellimliği görevinden derhal azl edilmesi ve yerine mutedil ve “*müstakîmü'l-etvâr*” birinin tayin edilmesinin istendiği görülmektedir. Bu arada Çavuşzâde Ahmed ile mücadeleye giren Hasan Ağa'nın da etrafında olan adamlarını dağıtıp eski vatani olan Tavas'a giderek kendi halinde ikamet etmesinin emredildiği dikkat çekmektedir.²⁰

Mentеше bölgesinde Tavaslı Hasan Ağa ile Çavuşzâde Ahmed'in mücadelesinin belgelerdeki tarihleri dikkate aldığımızda 1756 yılı içinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Nitekim İstanbul'a bu olaylar hakkındaki raporların ulaşması ve yeni tahkikat yapılma sürecinin 1757 yılı başlarında olması bunu teyit etmektedir. Devlet her iki ağaya da başlarındaki adamları dağıtmaları ve memleketlerinde ikamet etmeleri şartıyla affedileceklerini ilan etmiş olmakla birlikte aralarındaki

¹⁸ “*gelen tahrîrâta göre tarafeynin kavga ve nizâ'ları nefsâniyete mebnî olduğundan şek ve iştibâh olmadığından ma'âdâ bu def'a gelen tahrîrât birbirine mübâyin ve mütenâkız olup sıdk ve kizbe şümüli olduğundan...*”, MD.159/273-274 (Evâsıt Z. 1170/Ağustos 1757).

¹⁹ “*Birkaç gün mukaddem tarafından ve hasmın Tavaslı Hasan tarafından mefhûmları birbirine münâfi kağıdlarınız vârid oldukça keyfiyeti bazı kimesnelere su'âl ve sebkâ eden fezâhat-ı kabîha yalnız bir taraf mıdır yoksa iki taraf müşterek midir ve töhmet ve kabâhat kangı taraftadır mevsûku'l-kelâm ve mu'temed kimesnelere su'âl ve istifsâr...*”, MD.159/278 (Evâhir R.1170/Ocak 1757).

²⁰ “*Ma'lûm olmağla derhal mütesellimlik üzerinden ref' ve mu'tedil ve müstekîmü'l-etvâr bir kimesne bu taraftan mütesellim nasb ve ta'yîn olunup...*”, MD.159/278 (Evâhir R. 1170/Ocak 1757); C.ML.146/6195-3 (25 Safer 1171/8 Kasım 1757).

husumetin bitmediğini Hasan Ağa'nın katledilmesinden de anlayabiliyoruz. Zira 1757 yılında Tavas ayânı Hasan Ağa görünürde Tavas kazası Meded köyünde katledilmesinin ardından onu katleden eşkıyanın Çavuşzâde Ahmed'e sığınmasını bunun bir alameti olduğu söylemek mümkündür. Tavas ayânı Hasan Ağa'nın katledilmesi olayı kaza kadısı Şeyh Mehmed'in İstanbul'a gönderdiği mektupta açık bir şekilde anlatılmıştır. Buna göre Tavas kazasının Garib köyü(Garipköy) sakinlerinden Hasan bin Süleyman ile Mehmed, Osman, Hasan, Kayık Mehmed Nasuh, Kara Ali, Garib Hasan, Kaz Osman, Süleyman ve Abdurrahman olduğu halde civarlarda eşkıyalık yaptıkları ifade edilmiştir. Bu minvalde bunlar bir gece hep birlikte Meded köyünde Hasan Ağa'nın evini basarak onu haksız yere katletmişlerdir. Akabinden buradan firar ederek ilginç bir şekilde Çavuşzâde Ahmed'e sığınmışlardır. Aslında bu durum Hasan Ağa'nın katlinde Çavuşzâde'nin parmağı olduğunu göstermektedir. Ancak Hasan bin Süleyman ve yanındaki eşkıya grubu bununla iktifa etmeyip bu defa Eskere köyüne gelerek ahalinin evlerini basıp mallarını gasp etmeye devam etmişlerdir. Konuyla ilgili Aydın muhassılı Vezir Çelik Mehmed Paşa'ya ve Aydın kadısına emir gönderilerek bölgede asayişin sağlanması, kavganın önlenmesi ve katillerin Hasan Çavuş oğlundan talep edilmesi yoluna gidilmiş ve Hasan Ağa'nın katillerinin yakalanması durumunda bunlara yapılması gerekenlerle ilgili Çelik Mehmed Paşa'ya üç seçenek sunulmuştur: Ya Aydın'a gönderilmeleri, ya mutemet bir ağanın yanına gönderilmeleri yahut fırsattan faydalanıncaya kadar tehiri ve uygun bir tarzda yakalanıp cezalarının verilmesi.²¹ Ancak Hasan Ağa'nın katillerinin uzun süre ya da hiç yakalanamadığı anlaşılmaktadır. Zira olaydan hemen hemen bir yıl sonra katillerin yakalanması ile ilgili Aydın ve Menteşe mütesellimlerine yeni bir emir yazılması bunu göstermektedir.²²

2.Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın Terekesi

Hasan Ağa'nın ne zaman katledildiği ile ilgili net bir tarih bulunmamakla birlikte tereke sayım ve tespit için ilk görevlendirmenin 1757 Eylül sonları(Evâhir M.1171) olması bu tarihten önce öldürüldüğünü ortaya koymaktadır.²³ Hasan Ağa'nın katli ile ilgili belgeler teferruatlı bilgiler vermesine karşın, söz konusu belgelerde ölüm tarihinin yer almaması ilginç bir durum olarak dikkat çekmektedir.

Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda ayânlar XVII. yüzyıl sonlarından itibaren nüfuz ve güçlerinin artırmış, devlet tarafından tanınmaları sonucu askerî mahiyet kazanmışlar, mahalli otoritelerinden birçok alanda faydalanılmış ve öldüklerinde de terekeleri müsadere edilmeye başlanmıştır.²⁴ Genel olarak terekelerin müsadere süreci ise vali, sancakbeyi, kadı, yeniçeri zabıtları gibi görevlilere bir ferman gönderilerek başlatılırdı. Yine devlet ilgili mıntıkanın mutasarrıf, mütesellim, voyvoda gibi güç ve kudret sahibi kişileri tahrir ve zabt sürecine nezaret etmek üzere görevlendirirdi. Merkezden tahrir için bir mübaşir gönderilerek mahallin kadısının da

²¹ AE.SMST.-II, 6987(Evâhir S. 1171/12 Kasım 1757); “*Meded nâm karyede menziline basup bi-gayr-i hakkın katli ve firâren Hasan Çavuş oğlu El-Hac Ahmed yanına varup tahassun...*”, MD.160/45, (Evâhir Râ. 1171/12 Aralık 1757).

²² MD. 160/45(Evâsıt S. 1172/Ekim 1758).

²³ AE.SOSM.III-77/5866 (Evâhir-i M.1171/Eylül-Ekim 1757). 160 Nolu Mühimme Defterinde Hasan Ağa'nın katli 1169 olarak yazılmış olmakla birlikte diğer kayıtlar incelendiğinde bunun doğru olmadığı, muhtemel katil tarihinin 1170 yılı olması gerektiği anlaşılmaktadır. MD.160/45,(Evâhir Râ.1171/Aralık 1757).

²⁴ Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı İmparatorluğunda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 49(Ağustos 1987), 102.

mübaşirle birlikte çalışması istenirdi.²⁵ Bu minvalde Tavas ayânı Hasan Ağa'nın da katlinden sonra 1757 yılı Eylül sonu-Ekim başlarında(Evâhir M. 1171) Aydın Valisi Mehmed Paşa'ya emval, eşya, emlak, arazi ve nakit olarak sahip olduğu her şeyin sayılıp tespiti ve bunların deftere kaydedilerek merkeze bildirilmesi hususunda ferman gönderilmiştir.²⁶ Hasan Ağa'nın terekesini tespit için İstanbul'dan mübaşir olarak Silahşör Salih Bey ve ona refakat etmek üzere ise Aydın valisi tarafından Kasım Ağa görevlendirilmiştir. Yine tereke sayım ve tespit işlerinde mutlaka görev alan bir diğer kişi de kadı olup, burada bu işleri ifa için Anadolu kazaskeri tarafından Tavas kadısı Mehmed'in görevlendirildiği görülmektedir.²⁷ Hasan Ağa'nın tereke sayımı için yapılan işlemlerin safahatını Tavas Kadısı Mehmed ve Silahşör Salih Bey'in padişaha gönderdikleri arzlardan öğrenebiliyoruz. Buna göre sayım görevlileri ve Hasan Ağa'nın mirasçıları olan zevceleri ve çocukları, vasileri olan Ömer Ağa bin Ahmed ve ahaliden güvenilen kimseler mahkemeye(meclis-i şer') geldiklerinde, onların huzurunda öncelikle İstanbul'dan gelen emir okunmuş ve bu emirlerin gereğinin ifa edileceğini kendilerine tebliğ etmişlerdir. Böylelikle Hasan Ağa'nın tereke cinsinden olan her türlü malının araştırılacağı, usulüne uygun olarak sayım yapılarak deftere kaydedileceği ilan edilmiştir. Bunun üzerine huzurda bulunan ahali ve mirasçılar da "*sem'an ve tâ'aten(duyduk ve itaat ettik)*" diyerek karşılıklı mutabakat sağlanmıştır. Buna ilave olarak Ağa'nın tespit ve sayım yapılan eşyadan başka saklanmış ve gizlenmiş olanların ortaya çıkması durumunda bunu yapanların cezaya uğrayacağı konusunda ikaz da yapılmıştır. Ayrıca huzurda bulunanlar Hasan Ağa'nın aslında kafi derecede serveti olduğunu ancak Mentеше mütesellimi iken Hasan Çavuşzadelerden Hacı Ahmed Ağa ile olan mücadelesi esnasında sayısız hayli çok olan levendler için fazlasıyla masraf yaparak mevcutlarını telef ettiği ve hatta aşırı bir şekilde borçlandığını "*mesârif-i kesîresinden hazırını itlâftan sonra düyûn-ı vâfireye müstağrak olduğu*" şeklinde ifade ederek, bu durumdan bütün ahalinin malumu olduğunu açıkça beyan etmişlerdir. Hatta ahali biraz daha iler giderek "*Hılâfımız zuhûr ider ise cezâyâ râzıyız*" diyerek durumu teyit ettikleri anlaşılmaktadır. Bu minval üzere Hasan Ağa'nın açık veya gizli her türlü emval ve eşyası titiz bir şekilde araştırılarak sayılmış, borçları, Mentеше sancağının mütesellimliği esnasındaki tahsilatı, yine malikâne sahiplerine teslim ettikleri deftere yazılmış ve görevliler tarafından mühürlenerek İstanbul'a gönderilmiştir.²⁸

Tereke tespit esnasında Hasan Ağa'nın üç zevcesi, üç oğlu ve dört kızı da hazır bulunmuştur. Ağa'nın zevce ve çocuklarının Hırka köyünde yaşadığı belirtilmektedir. Bunların da künye ve isimleri tereke defterinde yer almaktadır. Buna göre zevceleri; Hacı Hasan kızı Ümmühan, Süleyman Ağa kızı Ümmühan, Mehmed kızı Neslihan olarak zikredilmektedir. Oğullarının isimleri İbrahim, Ahmed ve Osman, kızlarının isimleri ise Meryem, Fatma, Fati ve Ayşe'dir. Bu arada Hasan Ağa'nın çocuklarının yaşlarının küçük, henüz bakıma muhtaç olduğu "*sağîr*" ibaresi kullanılmasından anlaşılmaktadır.²⁹

Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın mübaşir ve beraberindeki heyet tarafından tespit edilen terekesi, borçları, alacakları ve tahsilatı aşağıda sırasıyla tablolarda yer almaktadır. Önce Ağa'nın tespit edilen mevcut terekesinin listesi ve bunun değerlendirilmesi yer almaktadır.

²⁵ Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18.Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/2(2007), 150-152.

²⁶ C.ML.146/6195-3.

²⁷ C.ML.146/6195-7; AE.SOSM.III-77/5866(Evâhir M.1171/Eylül-Ekim 1757).

²⁸ MD. 160/45 (Evâhir Râ. 1171/Aralık 1757); C.ML.146/6195-3(25 Safer 1171/8 Kasım 1757); C.ML.146/6195-7.

²⁹ MD. 160/45(Evâhir Râ. 1171/Aralık 1757); AE.SMST.III.,40/2849-1(21 Râ.1171/3 Aralık 1757).

Tablo 1. Tavas Âyânı Hasan Ağa'nın Tereke Listesi

Mushaf-ı Şerif 1 cild	En'âm-ı Şerif 1 cild	Kılıç-ı sîm 1 aded	Hâriciye ve dâhiliye büyüt-ı adîde[yi] müştemil menzil 1 aded	Kitâb 3 cild
Ebecik Çiftliği 1 aded	Karasığır öküzü 32 çift	Camus 6 çift	Kısarak 40 aded	Camus ineği 5 aded
Karasığır ineği 10 aded	Hinta 2.140 keyl-i İstanbulî	Evân-i nühâs 500 kıyye	At 5 re's	Bârgîr 11 re's
Merkebe 5 re's	Tüfenk 11 [aded]	Arab câriyesi 4 aded	Arab gulâmı 8 aded	Koyun 350 re's
Yoz deve 20 aded	Müsta'mel boy kürkü 3 aded	Müsta'mel beden kürkü 5 aded	Kakum kürk 2 aded	Çuka biniş 2 aded
Şâlî kaftan 1 aded	Şâlî biniş 2 aded	Müsta'mel kilim 42 aded	Sîm raht ma'ahû gaddâre, topuz ve reşme takımıyla 4 aded	Soğulmaz karyesinde sekiz odalı tahta hân 1 aded
Değirmen 4 aded	Seccâde 9 aded	Pıştov 3 çift	Sîm vezne 2 aded	Köhne kaplan postu 1 aded
Sîm filcan zarfı 11 aded	Sîm tas 1 aded	Sîm sâ'at 1 aded	Merkebli karye[de] vâki' tarla 670 dönüm	Selâmlık ve haremde tekmlen oda döşemesi takımıyla 4 aded
Şam'dân 4 aded	Mısır rikâbı 3 çift	Pirinç rikâb 1 çift	Sîm Yatağan bıçağı 1 aded	Köhne mutavvata (?) 1 aded
Eğir-i sâde 4 aded	Çar-kuşak 2 aded	Cedîd destâr 5 aded	Şemşeli kapud 1 aded	Hâşa ma'ahû gömlek 3 çift
Şam kesmesi 1 aded	Şam alacası 7 top	Su güğümü 2 çift	Leğen ma'ahû ibrik 3 çift	İhrâm 3 aded
Kahve güğümü ma'ahû kahve ibriği 15 aded	Meydan sinisi 1 aded	Zimem-i nâsda olan ber-müceb-i defter alacağı 3.580 guruş	Nüküd akçe 445 guruş	Simli gayret kuşağı 1 aded
Âbdest leğeni ma'ahû âbdest futası 2 aded	Sîm devât 1 aded	Mercân tesbîh 1 aded		

Terekeler ölen kişilerin sosyal statüsü, aile yapısı, zevkleri, hayat tarzı, tüketim kültürü, maddi durumu gibi önemli bilgileri sağladığı için Osmanlı sosyo-ekonomik tarihi hakkında birincil kaynaklardır. Hasan Ağa'nın tereke listesi sahip olduğu kitapları, mülkleri, hayvanları, giysileri, ev eşyaları, silahları ve binit takımları olarak 63 kalemdir. Bu tereke listesinden yola çıkarak Hasan Ağa'nın Osmanlı toplumundaki genel profilini çıkarmak mümkündür. Bu arada listenin anlamlı olabilmesi için terekeyi tasnif ederek değerlendirmek gerekmektedir. Tabloya göre Ağa'nın Osmanlı toplumunda genellikle her Müslümanın evinde bulunan Mushaf-ı Şerif ve Enam-ı Şerif mevcuttur. Yine bunlara ilave olarak üç cilt daha kitap olup, ancak bunların künyesi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Kitap adedi ve çeşitliliği tereke sahiplerinin eğitim ve kültürel düzeyini göstermesi bakımından önemlidir. Buradan yola çıktığımızda Ağa'nın bu tarihlerde ortalama her çocuğun okuduğu veya okuma imkanı olduğu asgarî İslamın temel bilgilerinin verildiği sıbyan mektebine giderek eğitim aldığını, daha yüksek eğitim veren medreselerde eğitim

almadığını öngörmek mümkündür. Zira Osmanlı döneminde sıbyan mekteplerinde Kur'an okutulur, namaz kılabilir kadar sure ezberletilir, ilmihal öğretilirdi.³⁰

Hasan Ağa'nın terekesinden hareketle çok miktarda hayvan mevcudiyeti çiftlikleri, tarımla uğraşması ve zenginlikle ilgili olmalıdır. Osmanlı İmparatorluğunda hayvanlar sadece besin amacıyla değil tarımsal üretim ve taşımacılıkta da hayati rolleri olduğu bir realitedir. Hayvanların tarımda ekim ve elde edilen mahsülün taşınması için vazgeçilmez bir yeri vardı. Yine Osmanlı'da hayvan sahibi olmak her tabakadan insan için iyi bir yatırım aracıydı. Bürokratlar, taşradaki ayânlar ve tüccarlar büyük hayvan sürülerine sahip olurdu.³¹ Bu hayvanlardan sığır ve camus çift sürmek, deve, beygir ve at gibi hayvanlar daha çok ulaşım ve nakliye amaçlı kullanıldığı da bilinmektedir. Nitekim ünlü ayân ailesinden Karaosmanoğlu Hacı Mustafa'nın çiftliklerinde de çok miktarda hayvanın olması yukarıda izah edilen durumun tezahürü olmalıdır.³² Hasan Ağa'nın çiftliklerinde tarım faaliyetleri olduğunu 32 karasığırı bulunmasından anlayabiliyoruz. Bu dönemde çiftçilik ve tarla işlemek için karasığır makbul olup, Tavas'ın iklim özelliklerine de uygun bir hayvan türüdür. Bundan başka 6 camus ve 10 karasığır ineği de dönemin tarım hayatını yansıtmaları bakımından önemlidir. Yine genel olarak taşımacılık, binek, beslenme ve yatırım olarak kullanılan 40 kısırak, 5 at, 11 beygir, 5 merkep, 20 yoz deve (tek hörgüçlü) ve 350 koyun mevcuttur. Sonuç itibarıyla 129 büyükbaş ve 350 küçükbaşın varlığı tarım, beslenme ve taşımacılık ağırlıklı bir hayatın idame ettirildiğini göstermektedir.

Ağa'nın mülk veya gayr-i menkul olarak Tavas kazasının Soğulmaz (Solmaz) köyünde 8 odalı tahta han ve buraya çok uzak olmayan Ebecik'te (Solmaz'a 12 km) miktarı belirli olmayan bir çiftliği mevcuttur. Kaza merkezine biraz daha uzak noktada olan Merkepli (Horasanlı) köyünde ise 670 dönüm tarlası daha bulunmaktadır. Yeri belirtilmemekle birlikte içerisinde ve dışarısında müstemilata sahip birçok odası olan konaklama yeri vardır. Bu kadar geniş alanda bulunan çiftlikler ve tarlalar yanında ürettiği mahsülü öğütmek için değirmen de olmalıdır. Bu dönemde değirmenler ancak suyla çalıştığını söyleyebiliriz. Nitekim Ağa'nın yerleri konusunda bilgi bulunmayan mülk kategorisine dahil 4 değirmeni olduğunu buradaki kayıtlardan öğreniyoruz. Yine bu çiftlik ve tarlaların ürünü olan 2.140 kile (54.784 kg) buğday da Ağa'nın terekesi arasında yer almaktadır.

Dönemin karakteristik özelliklerinden biri imkanı iyi olan kişilerin sahip olduğu cariye ve kölelerdir. Bürokratlar, ticaret ve el sanatları dışında askerî veya özel şahısların çiftliklerinde de köle istihdamı yaygındır. Çiftliklerde köle istihdamı gayet ucuz olduğu için tercih sebebidir ve ucuz emekle yüksek kar oranı elde edilebilmektedir.³³ XVII.-XIX. yüzyıllarda Osmanlı'da savaş esirlerinin azalması ile birlikte Afrikalı kölelerin sayısı artmaya başlamıştır. Özellikle Sudan ve Habeşistan önemli köle kaynağı olarak ön plana çıkmaktadır.³⁴ Nitekim Tavas Ayânı Hasan Ağa'nın 4 Arap kökenli cariyesi ve 8 Arap kökenli kölesi bulunmaktadır. Yukarıdaki izahtan ve

³⁰ Ahmet Gökdemir, "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dârü'l-Kurrâlar ve Sıbyan Mektepleri", *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1/2 (Kasım 2017), s. 53-55.

³¹ M.Mert Sunar, "Hayvanlar", *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, (İstanbul: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015), 115.

³² Yuzo Nagata-Feridun M. Emecen, "Bir Âyânın Doğuşu: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa'ya Ait Belgeler", *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 24/29(2004), 5.

³³ Halil İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeği", *Doğu Batı: Makaleler-II*, (Ankara 2008), 133.

³⁴ Nihat Engin, "Köle", TDV İslam Ansiklopedisi, 26(Ankara, 2002), 247.

dönemin genel uygulamalarından yola çıkarak bu kölelerin daha çok çiftlik, tarla ve tarım işlerinde istihdam edildiğini tahmin etmek mümkün gözükmektedir.

Hasan Ağa'nın han, konaklama mekanı ve geniş ailesi olmasına rağmen ev eşyası ve günlük kullanım malzemelerinin miktarının azlığı dikkat çeken bir durumdur. Ev eşyaları grubunun başında haremlik ve selamlık olarak 4 oda döşemesi takımı ve 42 adet kullanılmış (müstamel) kilim gelmektedir. Günlük kullanım eşyası kategorisinde değerlendirebileceğimiz 9 adet seccâde, 2 çift su güğümü³⁵, ibrikle beraber 3 çift leğen, aydınlatma amaçlı 4 adet şamdan, gümüş tas, 11 gümüş fincan güğümü ve 2 adet gümüş vezne³⁶ sayılabilir. Hakeza 15 adet kahve ibriği ile birlikte kap, 1 adet orta sinisi, 2 adet abdest leğeni, 1 adet köhne(eski) kaplan postu, 3 adet ihram³⁷, 500 kıyye gümüş kap, birer adet gümüş divit³⁸ ve mercan tesbih yer almaktadır.

Tereke listesinde yer alan diğer bir tür giysilerdir. Bunlar arasında değerli giyim sınıfında ele alabileceğimiz 8 adet kürk mevcuttur. Kürkler, Osmanlı'da önceden kışın soğuktan korunmak için giyilirken zamanla lüks giysiler sınıfında yer almıştır. Osmanlı'da çoğunluğu Sibiryaya tarafından gelen çok çeşitli kürk çeşitleri bulunur ve insanlar mali durumlarına göre kürk çeşitlerini tercih ederdi.³⁹ Sonuçta bir kazanın ayânı olan Hasan Ağa'nın terekesinde dönemin ruhuna uygun olarak 3 adet müstamel(kullanılmış) boy kürkü, 3 adet müstamel(kullanılmış) beden kürkü, 2 adet daha çok devlet erkânının giydiği çok değerli bir kürk olan kakum kürk⁴⁰ bulunmaktadır. Yine dış ya da üst giyim türünde olan ve değerli kumaşlardan imal edilmiş 2 adet çuka biniş⁴¹, 1 adet şali⁴² kaftan, 2 adet şali biniş mevcuttur. Ayrıca 5 adet yeni sarık(destar), 2 adet çar-kuşak, 3 çift gömlekle birlikte haşe ve 1 adet sîmli gayret kuşağı⁴³ yer almaktadır.

Ağa'nın tereke listesinde kumaş çeşidi çok azdır. Aslında Osmanlı'da kumaş ve kumaş çeşitleri bakımından fevkalade zengindi ve ünlü dokuma merkezleri bulunmaktaydı. Kumaşın Osmanlı ekonomisi açısından da çok önemli bir yeri vardı. Üst kademe bürokrasi arasında değerli hediyeler arasında kumaş her zaman yerini korumuştur.⁴⁴ Buna rağmen Hasan Ağa'nın terekesi

³⁵ Bakırdan, gümüşten, pirinçten ve hatta altından yapılan bir çeşit su kabı. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I/ 882.

³⁶ Eskiden kasa yerine kullanılan bir tabirdir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, III/595.

³⁷ Yer, minder, sedir üzerine serilen düz yaygı. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, (İstanbul: Kubbealtı, 2010), 544.

³⁸ Yazı yazmak için kullanılan hokka ve kalemi birlikte ihtiva eden muhafaza. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 203.

³⁹ Filiz Karaca, "Kürk", TDV İslam Ansiklopedisi, XXVI (Ankara, 2002), 568.

⁴⁰ Kakum, gelincik ve sansara benzeyen, boz ve siyah kuyruklu, küçük yapılı etçil memeli hayvan. Tüyleri kışın kar gibi beyaz olduğu için çok itibar görmüştür. Kakum kürk ise daha çok padişah ve devlet erkânının giydiği kakum postundan yapılan çok değerli bir kürk. Esra Keskinkılıç, "Kürk Sözlüğü", *Kürk Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, (İstanbul: Kitabevi, 2019), 231.

⁴¹ Başta ulema olmak üzere yüksek rütbeli kimselerin giydiği cübbedir. Biniş cübbeden daha geniş ve kolları uzundu. Yeniçeri zabıtları ve ümerasası da biniş giyerlerdi. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, I/235.

⁴² Keşmir keçisi yününden dokunmuş, ince ve makbul bir kumaş çeşidi. Mine Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları", *İÜ Tarih Dergisi*, 33, (Mart 1980-81), 335.

⁴³ Gelinin koca evine giderken babası, amcası veya yoksa erkek kardeşi tarafından beline bağlanan kuşaktır. Sadi Yaver Ataman, *Eski Türk Dügünleri ve Evlenme Rit'leri*, (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1992), 35.

⁴⁴ Nevber Gürsu, "Kumaş", TDV İslam Ansiklopedisi, XXVI (Ankara, 2002), 369.

arasında kumaş miktar ve çeşitliliğinin az olması manidar bir durumdur. Bunlar 1 adet Şam kesmesi, 7 top Şam alacası⁴⁵ ve 1 adet nakışlı(şemseli) kaputtu.⁴⁶

Silah olarak 1 adet gümüş kılıç, 1 adet gümüş Yatağan bıçağı⁴⁷, 3 çift piştov⁴⁸ ve 11 adet tüfek mevcuttur. Binit takımları ise 3 adet Mısır rikabı(özengi)⁴⁹, 1 çift pirinç rikab, 4 adet sade eğer, 4 adet gümüş eyer takımı ile birlikte gaddâre⁵⁰, topuz⁵¹ ve reşme⁵² olduğu görülmektedir.

Hasan Ağa'nın tereke listesine göre son olarak bir takım insanlardan 3.580 kuruş alacağı ve 445 kuruş nakit parası olduğunu görebiliyoruz.

Tereke sayımı yapıldıktan sonra ilk yapılan işlemlerden biri ölen kişinin borçlarının çıkarılmasıdır. Burada alacaklılar ve miktarı veya borçların tespiti, bunların delillendirilmesi ve tereke görevlilerinin onaylaması gerekmektedir.⁵³ Nitekim Hasan Ağa'nın da Tavas ve Menteşe taraflarında muhtelif kişilere bir takım borçları bulunduğunu, alacaklılar bunu senetleri ile beyan etmişler ve tereke defterinde listede yerini almıştır.⁵⁴

Tablo 2. Tavas Âyânı Hasan Ağa'nın Borçları

Ali Kethüdâ 5.000 kuruş	Kürkcü kefere 2.680 kuruş	Hacı Himmet 5.000 kuruş	Damgacı Hasan Bey 3.000 kuruş	Muğlalı Hacı Mahmud 2.000 kuruş
Muğlalı Hacı Mehmed 3.283 kuruş	Muğlalı Hacı Ahmed 680 kuruş	Muğlalı Bekir Çelebi 1.000 kuruş	Muğlalı Hacı Hasan 180 kuruş	Muğlalı İstifan kefere 370 kuruş
Câmi' yapan keferelelere 2.000 kuruş	Yarangümelî Hacı Halil 480 kuruş	Diğer Hacı Halil 100 kuruş	Muğlalı Bölükbaşı 65 kuruş	Vekilharçın masrafları 300 kuruş
Abacı kefere 300 kuruş	Çallı İsmail Ağa 200 kuruş	Derzi kefere 250 kuruş	Ispartalı kefere 450 kuruş	Muğlalı kasaplar 500 kuruş
Araba sâhibine 120 kuruş	Muğlalı Hacı Ömer 150 kuruş	Acem Yahya kefere 100 kuruş	Acem Yazıcıoğlu 2.000 kuruş	Üç zevcenin mehirleri 3.000k kuruş

⁴⁵ Alaca, lacivert veya bordo zemin üzerine sarı çizgilere sahip pamuklu kumaş türüdür. Dayanıklı ve kullanışlı olup Osmanlı'da en çok üretilen kumaşlardandır. Şam'da dokunan ipek alaca kumaşları Şam alacası olarak bilinirdi. Fikri Salman, *Tarihi Türk Kumaş Sanatı*, (Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999), 119-120.

⁴⁶ Kaba kalın kumaş palto, yağmurluk. Halk arasında palto olarak yaygınlaşması Cumhuriyet döneminde olmuştur. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, (İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), 146.

⁴⁷ Silah olarak kullanılan ve bele yatar şekilde sokulan uzun ve ucu kıvrıkça Türk bıçağı. Beldeki silahlık kabının içinde yata vaziyette konmasından dolayı yatağan denilmiştir. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, 725. Erdem Saka, *Sultanın Silahları(1520-1566)*, (Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2021), 151-156; Denizli Acıpayam Yatağan'da yaygın olarak üretilen bir bıçak türü. Halil Koca-Bayram Çetin, "Yatağan Kasabasında (Denizli-Serinhisar) Ev Tipi İmalat Sanayinin Coğrafi Özellikleri", *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14,(2005), 183-185.

⁴⁸ Tabancadan önce kullanılmış eski silahlardan biridir. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri*, II/779.

⁴⁹ Rikâb, ata binmeye yarayan ayaklık ya da özengi olarak adlandırılır. Gümüş ve altından yapılanlar mevcuttur. Bunun dışında çok çeşitli değerli taşlarla ve iplerle süslü olanları da vardır. Fatih Özdemir, *17.Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire(Has Ahûr) Teşkilatı*, (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2021), 349-350.

⁵⁰ Gaddâre, Arapça "acımasız" anlamında olan gaddâr kelimesinden türetilmiştir. Atların eğer kısmına aslına geniş yüzlü kılıç olarak da tanımlanabilir. Kabzaları hançer kabzalarına benzer. Kısa, düz ve balçaksız olması sebebiyle savaşta kullanılmaya uygun değildir. Saka, *Sultanın Silahları*, 133-134.

⁵¹ Ucu top biçiminde madeni savaş aleti olmakla birlikte binit takımları arasında yer alır. Çok çeşitli sanatlar ile süslenmiş türleri mevcuttur. Özdemir, *İstabl-ı Âmire Teşkilatı*, 366.

⁵² Atı zapt etmek ve istenilen yöne çevirmek için ağzına takılan alete gem denilir. Gemin zincirden yapılan türüne de reşme/rişme adı verilir. Altın veya gümüşten yapılan reşme meşhurdur. Özdemir, *İstabl-ıÂmire Teşkilatı*, 351.

⁵³ Fatih Bozkurt, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları ", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22(213), 197.

⁵⁴ AE.SMST.III, 40/2849(21 Râ. 1171/3 Aralık 1757).

Tabloya baktığımızda Tavas ayânı Hasan Ağa'nın 25 kalem altında toplam 33.208 kuruş borcu gözükmektedir. Bunun 10 kalemi Muğla tarafından bazı kimselere olup toplamı 8.228 kuruşa(% 24,7) tekabül etmektedir. Bu durum Ağa'nın Menteşe mütesellimi olmasından ve orada bir takım kişilerle olan ticari veya başkaca ilişkilerden olduğu düşünülebilir. Yine borç listesinde acem ve keferelerin varlığı dikkat çeken bir durumdur. Bunlar listede 7 kişi olup, Hasan Ağa'dan 5.980 kuruş(%18) alacakları bulunmaktadır. Söz konusu gayr-i müslim kişilerin daha ziyade esnaf ya da meslek erbabı olduğunu görebiliyoruz. Bunlar kürkçü, abacı, terzi ve kalfa gibi meslekleri icra etmektedirler. Borçlar listesinde diğer bir husus üç zevcesinin 1.000'er kuruştan 3.000 kuruş mehir alacağıının bulunmasıdır.

Osmanlı İmparatorluğunda XVII. yüzyıldan itibaren vergi tahsil sisteminde mukataa yöntemi yaygınlaşmıştır. Mukataa, bir sancağın vergilerinin belirli bir meblağ karşılığı iltizama verilmesi şeklinde ifade edilebilir ki burada vergi olarak tahsil edilecek miktar önceden belirlendiği için mal-i maktû' olarak da tanımlanabilir.⁵⁵ Nitekim Hasan Ağa, 1170(1757) yılında mütesellim olarak Menteşe sancağı kazalarından 18.010 kuruş mal-ı maktû' tahsil etmiştir.⁵⁶ Hasan Ağa'nın terekesinde mevcut nakdî ve alacakları ile birlikte 4.025 kuruş üzerine Menteşe sancağından tahsil ettiği 18.010 kuruşu da ilave ettiğimizde 22.035 kuruşunun olduğu görülmekte ve 33.208 kuruş olan borçları da dikkate alındığında 11.173 kuruş açık ortaya çıkmaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Tire voyvodası Yeğen Mehmed Ağa'nın muhalledatının 150 bin kuruş olduğu göz önüne alındığında⁵⁷ Tavas ayanının servetinin fevkalade az olduğunu söylemek mümkündür. Kaldı ki Hasan Ağa'nın terekesi ve tahsilatı borçlarını ödemeye kafi gelmediği gibi üç zevce ve 7 küçük çocuğunun da geçimini sağlaması icap etmektedir.

Nitekim Tavas kadısı Şeyh Mehmed, İstanbul'a gönderdiği arzında Hasan Ağa'nın terekesinin bir akçesinin dahi saklanmadan iyice araştırılıp varisleri ve ahali huzurunda doğru bir şekilde tespit ve sayım yapıldığını, mütesellimliği sırasında Menteşe sancağından tahsilatı ve malikâne sahiplerine teslimatı dikkate alındığında borçlarının çok olduğunu belirtmiştir. Buna karşılık geride kalan üç zevcesi yanında yardım ve bakıma muhtaç yetim kalan yedi küçük çocuğa merhamet edilmesi hususunu da dikkat çekmiştir.⁵⁸ Daha sonra buna benzer şekilde Tavas kadısı, Aydın muhassılı ve Silahşör Salih birlikte bir i'lâm⁵⁹ hazırlamışlardır. Bu i'lâmda özet olarak Tavas ayânı Hasan Ağa'nın mütesellimliği sırasında avarız, nüzül ve maktû'a mallarının makbuzları ve bakiyesi usulüne uygun şekilde araştırıldığını, kendine ait emval, eşya, arazi, akar ve hayvanları mübaşirler tarafından tespit ve sayım yapıldığı beyan edilmektedir. Devamında ise Hasan Ağa'nın emval ve eşyanın borçlarını ödemeye yetmeyeceği, zevceleri ve küçük yetim çocukları olduğundan terekesinin devlet tarafından müsadere edilmemesini ve zevce ve çocuklarına bırakılmasını, bunun büyük bir ecre(ecr-i azîm) vesile olacağı vurgulanmaktadır. Bu durum İslamiyetin kadın ve yetimi himaye konusunda hassasiyetle üzerinde durmasından kaynaklandığı açıktır. Osmanlı tarihi boyunca da çok sayıda ferman, hüküm ve belgede sürekli

⁵⁵ Mehmet Genç, "Mukataa", TDV İslam Ansiklopedisi, XXXI (Ankara, 2020), 129.

⁵⁶ C.ML.146/6185-5.

⁵⁷ Özer Küpeli, "Tire Voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve Muhalledatı", *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4/1(2018), 23.

⁵⁸ C.ML.146/6195-3(25 Safer 1171/8 Kasım 1757).

⁵⁹ Kadıların şer'î mahkemeye intikal eden davanın kararını tasdikni temin için Şeyhülislamlığa veya herhangi bir konuda malumat vermek için üst makamlara yazdıkları resmi yazılara i'lâm tabiri kullanılır. Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)*, (İstanbul: Kubbealtı Kültür ve Sanat Akademisi Vakfı, 1998), 345.

olarak dul ve yetimlerin korunması vurgusunu görmek mümkündür.⁶⁰ Yine Osmanlı döneminde bu anlayıştan hareketle kimi özel durumlarda terekelerin müsadere edilmeyip devlet ve padişah adına mirasçılara ihsan edilmiştir. Burada müsadere konusu emvalin mirasçılarının muhtaç durumda olması ve terekenin değerinin borçlarını dahi ödemeye yetmemesi önemli bir gerekçe teşkil etmektedir.⁶¹ Hatta mirasçılar arasında küçük yaşta çocukların bulunması halinde kassam ve kadılar da “*resm-i kısmet*” denilen harçlarını almazlardı.⁶² Buradan hareketle Hasan Ağa'nın terekesinin zevcesi ve çocuklarına bırakılması meselesi padişaha arz edilmiş ve konu defterdara havale olunarak Başmuhasebe Muhallefat Halifelîği'ne kaydolunduktan sonra gereği müzakere edilerek karar verilmesi emredilmiştir.⁶³

3. Sonuç

XVIII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda malî, idarî ve askerî alanlarda klasik nizamın artık değiştiği bir realitedir. Hemen her bölgede ayânlar ortaya çıkmış ve kimileri hanedana dönüşmüştür. Devlet ayânların gücünü kabul ederek onlara birçok alanda yönetim yetkisi vermiştir. Öyle ki kimi yerde ayânlar devleti bir hayli meşgul etmiş kimi yerde devlet onların gücünü tanıyıp kullanma yolunu tercih etmiştir. Tabi bu durum devletin otoritesinin taşrada azalmasının bir sonucudur. Nitekim çalışmamızda Tavas Ayânı Hasan Ağa ile Muğla bölgesinde uzun süre nüfuzunu koruyan Çavuşzâdelerin mücadelesi arşiv belgeleri esas alınarak incelenmiştir. Gördüğümüz kadarıyla Çavuşzâde Ahmed, Menteşe bölgesine tayin edilen mütesellimlerin görev yapmalarına pek fırsat ve imkan tanımamıştır. Bölgede o kadar güç sahibi olmuşlar ki 1755-1756 yıllarında devletin tayin ettiği mütesellimlerin mallarını ve paralarını gasbettikleri gibi adamlarını da katletmişlerdir. Keyfi uygulamaları o kadar ileri gitmiştir ki devletin tayin ettiği mütesellimi tanımayarak elindeki mütesellimlik belgesini almıştır. 1757 yılında Menteşe sancağına mütesellim olarak tayin olunan Tavaslı Hasan Ağa ile adeta savaş yapmışlardır. Hasan Ağa'nın mütesellimlik görevini ifa etmesine açık bir şekilde mani olmuşlar, topladığı meblağı da el koymuşlar ve mühim miktarda adamını da katletmişlerdir. Bu durum Menteşe sancağında asayişin yok olmasına ve devletin önemli gelir kaybına sebep olmuştur.

Devlet bölgede bir taraftan eşkıya ile mücadele ederken diğer taraftan Menteşe mütesellimi Hasan Ağa ve Çavuşzâde Ahmed arasındaki olayları yatıştırmak için uğramıştır. Aydın muhassılı Çelik Mehmed Paşa, her iki taraf hakkında araştırma yaparak İstanbul'a rapor göndermiştir. Sonuçta Çavuşzâde Ahmed'in suçluluk oranının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ancak devlet her iki ayânı etrafındaki adamları dağıtmak ve kendi memleketlerinde ikamet şartıyla af edeceğini ilan etmiştir. Tabi bu arada Tavas ayânı Hasan Ağa'nın mütesellimlik görevi de elinden alınmıştır. Tavas ayânı Hasan Ağa, meleketine döndüğü sırada bir grup eşkıya tarafından Medet köyünde evinde katledilmiştir. Onu katleden eşkıyanın Çavuşzâde Ahmed'e sığınmış olması manidar bir

⁶⁰ Abdüsselam Arı, “Yetim”, TDV İslam Ansiklopedisi, XLIII (İstanbul, 2013), 501; Fatih Bozkurt, “Yetimi Kolla, Malını Korum! Tereke Defterleri ve Yetim Malları(1785-1875)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3(2012), 73-74.

⁶¹ Mahmud Esad Kalıpçı, *Klasik Dönem Osmanlı'da Müsadere Kurumu*, (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 213), 218-219.

⁶² Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askeri Kassâmına Ait Tereke Defterleri(1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6(1966), 3.

⁶³ “*Maktûl-ı mezbûr Menteşe sancağı mukâta'at ve mahsûlâtından tahsil eylediği Sultan Kethüdâsı Hasan Ağa tarafına gönderdiğini müş'ir senedâtı ve irsâl olduğundan gayri emvâl ve eşyâsı dahi ancak düyûnuna vefâ edeceğini ve maktûl-ı mezbûrun yedi adet sağır ve sağıre eytâmı ve üç adet menkûhası olup eytâmına merhameten defter olunan eşyâsı taraf-ı miriden zabt olunmayup yetimlerine ihsân ve inâyet buyrulur ise ecr-i azîm hâsıl olacağını mübâşir-i merkûm ve Aydın muhassılı ve Tavas kadısı i'lâm iderler.*”, AE.SMST-III, 2849-2.

durumdur. Bu önceden beri devam eden bir mücadelenin sonucu olayın Çavuşzâde Ahmed tarafından tertiplendiği şüphesini güçlendirmektedir.

Devlet bir taraftan Hasan Ağa'yı katledenleri yakalamak için çalışırken diğer taraftan onun terekesinin tespit ve sayımı için görevlendirme yapmıştır. Hasan Ağa'nın tereke tespiti yapılmış, borçları ve alacakları çıkarılmıştır. Tereke miktarı ve çeşitliliği diğer ayânlara nispetle oldukça mütevazı olduğu görülmektedir. Tarım ve hayvancılık ile uğraştığı anlaşılmaktadır. Ancak mevcut serveti borçlarını dahi ödemeye yetmediği ve geride bakıma muhtaç zevceleri ve yetim çocukları olduğu için terekesini müsadere edilmemesi konusunda İstanbul'a arz gönderilmiştir. Burada İslamın kadını ve yetimleri koruma konusundaki hassasiyetin ön plana çıktığını görmekteyiz.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. MD., 158, 159, 160.

BOA. C.ML., 146/6195-3, 5, 7.

BOA. AE.SOSM.III., 77/5866.

BOA. AE.SMST.III., 2849, 6987.

Araştırma İnceleme Eseleri

XVIII.Yüzyılda Osmanlı Bürokrasisi, Merkez ve Taşra Yöneticileri, 1756-1792, Haz. Abdullah Sivridağ vd., İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2019.

Anadolu, Karaman, Rum, Diyarbakır, Arap ve Zülkadriye Eyaletleri(1530-1556), Haz. Ahmet Özkılınç vd., Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2013,

Akdağ, Mustafa, “Osmanlı Tarihinde Âyânlık Düzen Devri, 1730-1839”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8-12/14-23(1970-1974), ss. 51-61.

Arı, Abdüsselam, “Yetim”, TDV İslam Ansiklopedisi, XLIII (İstanbul, 2013), ss. 501-503.

Ataman, Sadi Yaver, *Eski Türk Düğünleri ve Evlenme Rit'leri*, Ankara: Kültür Bakanlığı 1992.

Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kubbealtı, 2010.

Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askeri Kassâmına Ait Tereke Defterleri(1545-1659)”, *Belgeler*, III/5-6(1966), ss. 1-479.

Bozkurt, Fatih, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları “, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22(213), ss. 193-229.

Bozkurt, Fatih, “Yetimi Kolla, Malını Korum! Tereke Defterleri ve Yetim Malları(1785-1875)”, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/3(2012), ss. 68-90.

Demir, Tanju-Çelik, Bülent, “Osmanlı İdarî-Malî Teşkilatında(XVII.-XVIII.Yüzyıllar) Muhassıllık Kurumu ve Muhassıl Defterdarlar”, *Osmanlı Devlet Teşkilatının Kadim Bir Kurumu:Defterdarlık*, Ed.: S.Faruk Göncüoğlu, (İstanbul:İstanbul Defterdarlığı, 2016), ss. 106-144.

- Emecen, Feridun M., “Doğu Karadeniz’de Ayânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa”, *Bellekten*, 65/241(2001), ss. 193-215.
- Engin, Nihat, “Köle”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVI, (Ankara 2002), ss. 246-248.
- Genç, Mehmet, “Mukataa”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXI (Ankara, 2020), ss. 129-132.
- Gökdemir, Ahmet, “Osmanlı Kur’an Eğitim Merkezleri: Dârü’l-Kurrâlar ve Sıbyan Mektepleri”, *Edebali İslamiyat Dergisi*, 1/2 (Kasım 2017), ss. 43-60.
- Gürsu, Nevber, “Kumaş”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVI, (Ankara, 2002), ss. 367-370.
- İlgürel, Mücteba, “Balıkesir’de Âyânlık Mücadelesi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi*, 3(1972), ss. 63-74.
- İnalcık, Halil, “Osmanlı İmparatorluğunda Köle Emeği”, *Doğu Batı: Makaleler-II*, (Ankara 2008), ss. 124-153.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye-I*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.
- Kalıpçı, Mahmud Esad, “Klasik Dönem Osmanlı’da Müsadere Kurumu”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 213.
- Karaca, Filiz, “Kürk”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVI (Ankara 2002), ss. 568-570.
- Kaymakçı, Bircan, “Menteşe Sancağının Taşralı Yöneticileri:Âyân Aileleri Çavuşzâdeler-Milâslızâdeler,” Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2010.
- Keskinkılıç, Esra, “Kürk Sözlüğü”, *Kürk Kitabı*, Ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Kitabevi, 2019, ss. 221-240.
- Koca, Halil Koca-Çetin, Bayram, “Yatağan Kasabasında (Denizli-Serinhisar) Ev Tipi İmalat Sanayinin Coğrafi Özellikleri”, *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14,(2005), ss. 183-185.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.
- Küpeli, Özer, “Tire Voyvodası Yeğen Mehmed Ağa ve Muhallefatı”, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4/1(2018), ss. 19-33.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili(Diplomatik)*, İstanbul: Kubbealtı Kültür ve Sanat Akademisi Vakfı, 1998.
- Kütükoğlu, Mübahat, S., *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisadî Yapısı*, İstanbul: Tavas Köy ve Belediyelere Hizmet Götürme Birliği Yayınları, 2002.
- Kütükoğlu, Mübahat, *XIX.Asır Ortalarında Tavas Kazası*, İstanbul: Milenyum Yayınları, 2007.
- Mert, Özcan, “Ayân”, TDV İslam Ansiklopedisi, IV, (İstanbul, 1991), ss. 195-198.
- Mete, Zekai, “Menteşe”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXIX (Ankara, 2004), ss. 150-152.
- Mutajçieva,V.P., “XVIII.Yüzyılın Som On Yılında Ayânlık Müessesesi”, Çev. Bayram Kodaman, *Tarih Dergisi*, 31(1977), ss. 163-182.
- Nagata, Yuzo-Emecen, Feridun M., “Bir Âyânın Doğuşu: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa’ya Ait Belgeler”, *Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi*, 24/29(2004), ss. 1-67.

- Özdemir, Fatih, “17.Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire(Has Ahûr) Teşkilatı”, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2021.
- Özen, Mine Esiner, “Türkçe’de Kumaş Adları”, *İÜ Tarih Dergisi*, 33, (Mart 1980-81), ss. 291-340.
- Özkaya, Yücel, “Mütesellim”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXII (İstanbul, 2006), ss. 203-204.
- Özkaya, Yücel, “XVIII.Yüzyılın İkinci Yarısında Anadolu’da Ayânlık İddiaları”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, XXIV/3-4(1966), ss. 195-231.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğunda Âyânlık*, Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, (İstanbul:Milli Eğitim Basımevi, 1983).
- Saka, Erdem, “Sultanın Silahları(1520-1566)”, Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2021.
- Salman, Fikri, “Tarihi Türk Kumaş Sanatı”, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.
- Sunar, M.Mert, “Hayvanlar”, *Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir*, İstanbul: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2015, ss. 113-155.
- Şimşek, Fatma, “Anadolu Sancaklarında Mütesellimlik Kurumu(XVIII.Yüzyıl)”, Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2010.
- Telci, Cahit, “Osmanlı Devletinde 18.Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 22/2(2007), ss. 145-166.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Ayân”, *İslam Ansiklopedisi*, II (İstanbul, 1979), ss. 40-42.
- Ünal, Mehmet Ali Ünal, “Osmanlı İmparatorluğunda Müsâdere”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 49(Ağustos 1987), ss. 95-111.
- Ünal, Mehmet Ali, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.
- Ürekli, Bayram-Bizbirlik, Alpay, “Karaman Valisi Çelik Mehmed Paşa’nın Terekesi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/1(Kasım 1994), ss. 175-220.
- Witteck, Paul, *Menteşe Beyliği, 13-15.inci Asırda Garbî Küçük Asya Tarihine Ait Tetkik*, Çev. O.Ş.Gökyay, Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1944, 170.